

سید محمد جوّاد (موسوی)،
دانشجوی زبان و ادبیات فارسی،
مقطع دکتری، دانشگاه جواهر لعل نهرو، دهلی

سیده توران میرهادی و ادبیات کودک و نوجوانان در ایران

چکیده:

توران میرهادی در يك خانواده فرهیخته در شهر تهران بدنیا آمد و در همان ابتدای تحصیلاتش به چهار زبان فارسی، انگلیسی، فرانسوی و آلمانی تسلط یافت. در رشته زیستشناسی به دانشگاه تهران راه یافته بود ولی بعدها رشته علوم تربیتی و روانشناسی را انتخاب کرد. به کشورهای مختلف اروپا سفر کرد و در این میان ازدواج نمود. در سال 1335ش بعد از مرگ شوهر اولش مجدداً ازدواج کرد و با همکاری همسرش مدرسهای بنام فرهاد بنیاد نهاد. وی صاحب چهار فرزند بود.

توران میرهادی فعالیتهای گوناگونی در عرصه ادبیات فارسی انجام میداد. کتابها و مقالات مختلفی را ترجمه و نشر کرد. همچنین آثار متعددی از خود برجا گذاشته است. او برنده جوایز معروف در زمینه تاریخ ادبیات کودکان نیز دست یافته بود. میرهادی در کلاسهای تربیت مربی کودک نیز فعالیت چشم گیری داشت. عاقبت در سال 1395ش جهان را بدرود گفت.

ادبیات کودکان و نوجوانان در ایران از زمان قدیم به مسئله کودکان میپرداخت و در موضوعاتی چون اخلاق بسیار تأکید میکردند. این نوع ادبیات در گذشته بشکل عامیانه بوده و با مطالعه آن میتوان پی برد که اندیشه و گفتار مردم و تأثیر آنان بر کودکان و نوجوانان خود چگونه

بوده است. بعدها این ادبیات مخصوص گروهی خاص قرار گرفت و سپس با مرور زمان تحولی نوین در عرصه ادبیات کودکان صورت گرفت که امروزه شاهد برگزاری سمینارها و کنفرانسها در مورد کودکان هستیم. تا جائیکه قرن بیستم را قرن کودک نیز مینامند.

کلید واژه ها: توران میرهادی، ادبیات، ایران، کودکان و نوجوانان، دکتر سیده توران میرهادی در سال 1306 ش برابر با 1927 م در شمیران تهران چشم به جهان گشود. خانواده او فرهیخته بودند. پدرش بنام «سید فضلالله» دانشجوی اعزامی رشته مهندسی راه و ساختمان و مکانیک در راه آهن به آلمان بود. مادرش «گرتا دیترایش» آلمانی بود و در رشته هنر و مجسمه سازی تحصیل میکرد. مادرش از همان دوران کودکی توران را با شعرها و ترانه ها و قصه های کودکان آلمانی از جمله برادران گریم آشنا ساخته بود. میرهادی، چهار برادر و یک خواهر داشت.

میرهادی تحصیلات ابتدائی را در مدرسه فرانسویها آغاز کرد. در کنار آن زبان فارسی و آلمانی را هم می آموخت. سپس به مدرسه آذر رفت و دوران دبستان را در آنجا گذراند. دوران دبیرستان را تا سال 1324 ش (1945 م) در دبیرستان نوربخش تهران سپری کرد. وی سپس در دانشکده علوم دانشگاه تهران در رشته زیست شناسی شروع به تحصیل نمود. در این زمان، مبارزه با بیسوادی در ایران آغاز شده بود و آموزگاران چون محمدباقر هوشیار، جبار باغچه بان و غیره جوانان را به کار سوادآموزی فرامیخواندند که در نتیجه توران میرهادی نیز به این کار رو آورد و اصول سوادآموزی را فرا گرفت. بنابراین از تحصیل در رشته زیستشناسی منصرف شد و برای آموزش در رشته علوم تربیتی و روانشناسی به اروپا سفر کرد. وی در ابتداء قصد سفر به سوئد را داشت ولی از پاریس سر در آورد. در آن هنگام یک سال از جنگ جهانی دوم

گذشته بود و اروپا از جنگ داغ و گرسنگی ویران شده بود. بعدها برای کسب دانش بیشتر در رشته آموزش پیش دبستان در کالج سوونیه روانه گشت. در این میان به کشورهای دیگر اروپا نیز سفر میکند و در جلسات افراد برجسته روان شناسی اروپا همچون ژان پیازه و هنری والون شرکت میکند.

میرهادی با سرگرد جعفر و کیلی در فرانسه آشنا میشود و در سال 1330 ش به ایران آمده و یکسال بعد با وی ازدواج میکند. حاصل این ازدواج فرزندی بنام « پیروز » است. ولی متأسفانه در کودتای 28 مرداد جعفر و کیلی دستگیر شده و اعدام میشود. بعد از آن ایشان با آقای محسن خمارلو در سال 1335 ش ازدواج نموده و صاحب سه فرزند بنامهای کاوه ، دلاور و پندار خمارلو میشود. آقای خمارلو در راه اندازی کودکانی بنام برادر از دست رفته توران میرهادی، فرهاد، در سال 1326 ش و بعدها دبستان و راهنمایی فرهاد را بنیاد نهاد. کتاب « جستجو در راه و روشهای تربیت » مجموعه‌های از تجربه های وی در 25 سال سرپرستی مدرسه فرهاد است. میرهادی در کلاسهای تربیت مربی کودک در شهرهایی چون رشت، تبریز و مشهد درس میداد. همسر وی در سال 1358 ش دارفانی را وداع گفت.

در سال 1329 ش توران میرهادی به همراه لیلی ایمن شورای کتاب کودک را تاسیس کرد. و بعد از مشورت با چند تن از اهالی فرهنگ و آموزش در سال 1341 ش به شکل رسمی آنرا در قالب یک نهاد خصوصی ثبت نمود. شورای کتاب کودک را میتوان از جمله نهادهای تأثیرگذار در عرصه کتابهای کودکان و نوجوانان شمرد. توران میرهادی همچنین بنیانگذار و مسئول طرح فرهنگ نامه کودکان و نوجوانان در سال 1358 ش، اولین کتاب مرجع ایرانی برای کودکان و نوجوانان است.

از آثار او میتوان به:-

* آن که رفت، آن که آمد. توران میرهادی (خمارلو): نقاشی از مهنوش معصومیان. تهران: فاطمی (واژه) ۱۳۷۷.

تعلیمات اجتماعی تاریخ، جغرافی و تعلیمات دینی چهارم دبستان. توران میرهادی، با همکاری لیلی آهی (ایمن)، ثمینه باغچه بان (پیرنظر)، علی اصغر مهاجر. تهران: وزارت فرهنگ، ۱۳۴۳.

* تعلیمات اجتماعی سوم دبستان. توران میرهادی. تهران: سازمان کتابهای درسی ایران، وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۴۷.

* تعلیمات اجتماعی و چهارم برای کلاس چهارم دبستان. توران میرهادی، با همکاری لیلی آهی (ایمن)، ثمینه باغچه بان (پیرنظر)، علی اصغر مهاجر. تهران: وزارت آموزش و پرورش، بی نا.

* توران میرهادی. توران میرهادی. تهران: دیبایه، ۱۳۸۶.

* جستجو در راه ها و روش های تربیت. توران میرهادی (خمارلو). تهران: آتلیه، ۱۳۶۲.

* **دو گفتار:** کتابخانه آموزشی و نقش آن در ایجاد عادت به مطالعه. توران خمارلو (میرهادی). [بی جا: بی نا]، ۱۳۵۷.

* راهنمای تدریس کتاب تعلیمات اجتماعی سوم دبستان. [تهران]: سازمان کتابهای درسی ایران، وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۵۲.

* فرهنگنامه کودکان و نوجوانان. پدیدآورنده شورای کتاب کودک؛ زیر نظر توران میرهادی (خمارلو)، ایرج جانهای. تهران: شرکت تهیه و نشر فرهنگنامه کودکان و نوجوانان، ۱۳۷۱.

* فهرست کتابهای مناسب برای کودکان و نوجوانان. [تهران]: شورای کتاب کودک، ۱۳۷۱.

* کتاب فارسی اول. مولفان ثمینه باغچه بان، جهانگیر شمس آوری؛ همکاران توران میرهادی، یحیی فیوضات؛ نقاشی از محمد زمان زمانی،

پرویز کلانتری، نورالدین زرین کلک؛ خطاطی از سیف الله یزدانی.
 تهران: فرانکلین، وزارت آموزش و پرورش، سپاه دانش، ۱۳۴۲، ۱۳۴۴.
 *کتاب کار مربی کودک: برنامه کار سالانه مربی در مهد کودک
 و کودکستان. نوشت توران خمارلو (میرهادی). تهران: آگاه، ۱۳۷۰.
 *گذری در ادبیات کودکان. تالیف لیلی ایمن (آهی)، توران خمارلو
 (میرهادی)، مهدخت دولت آبادی، تهران: شورای کتاب کودک، ۱۳۵۷.
 *مادر و خاطرات پنجاه سال زندگی در ایران. توران میرهادی و سیمین
 ضرابی. تهران: نشر قطر، ۱۳۸۳.
 او همچنین کتابها و مقالات بسیاری (که در حدود 36 است) را نیز ترجمه
 کرده است. وی جوایز بسیاری برای فعالیت های فرهنگی و ادبی خود
 دریافت نمود که از جمله آنها دریافت جایزه «آسترید لیندگرن» است
 که هر ساله به یک شخصیت برجسته ادبیات کودکان اهدا میشود.
 او دبیر اجرایی کتاب «فرهنگ نامه کودکان و نوجوانان» بود که در
 دوره شانزدهم کتاب سال جمهوری اسلامی ایران از طرف وزارت
 فرهنگ و ارشاد اسلامی بعنوان کتاب سال برگزیده شد. توران میرهادی
 در سال 1386 برنده همایش طرح سپاس در فرهنگ سرای سینا گشت.
 وی در آخرین سالهای عمرش خانه نشین شد و در سال 1395ش برابر با
 2016م در سن 89 سالگی بعلت سکتة مغزی درگذشت.
 «ادبیات» در لغت به معنای دانشهای متعلق به ادب، علوم ادبی و آثار
 ادبی است و آن را ادب یا جمع ادبیه میدانند. ادبیات کودکان و
 نوجوانان به نوشته هایی گفته میشود که مخصوص نسل جوان است.
 این نوشته ها چه داستان و غیر داستان و چه به نظم و یا نثر و چه در قالب
 کتاب و یا مجله باشند در زمره ی ادبیات داستانی قرار دارند.
 ادبیات کودکان در ایران نیز مانند سایر کشورهای دنیا تاریخ وسیعی
 ندارد، با این حال کودکان در ایران از دیرباز از داستانهای عامیانه، متلها

و افسانه‌ها بی بهره نبوده‌اند. ادبیات شفاهی و عامیانه ایران غنی است و برعکس آن در حوزه ادبیات مکتوب تا به آن اندازه از قوت و توانایی برخوردار نمی‌باشد. ناگفته نماند که ادبیات کودکان گذشته به معنای ادبیات کودکان امروزی نبوده است.

اگر از ادبیات عامیانه ایران دوبیتهای عاشقانه، سرودواره‌ها، بیاضهای سخنوری، بعضی اشعار و روایات دینی و پاره‌هایی قصه‌های پهلوانی را جدا کنیم چیزی جز ادبیات کودکان بازنخواهد ماند. تقریباً تمامی قصه‌ها و افسانه‌های شایع بین مردم، مثلها، لالیها، معماها و چیستانها، گویه‌های بازی و قافیه‌پردازیه‌ها عامیانه برای کودکان ایجاد شده است و وسعت این گونه‌های ادبی تا بدانجاست که میتوانیم بگوئیم قسمت اعظم آثار ادبی عامیانه ایران متعلق به کودکان است و اگر ادبیات رسمی بیشتر از آن بزرگترهاست، ادبیات توده بیشتر به کوچکترها تعلق دارد.

ادبیات کودکان و نوجوانان در ایران را میتوان به سه بخش تقسیم نمود

که عبارتند از:

* ادبیات عامیانه یا ادبیات فولکلوریک

* ادبیات خاص

* ادبیات معاصر

1- ادبیات عامیانه:

ادبیات عامیانه ایران هم مانند ادبیات مردم دیگر نقاط جهان آینه‌ای از خصوصیات خلقی و مسائل این قوم کهن است. افسانه کودکان در قرون ابتدائی بیانگر این موضوع است:

گذاشتیم و گذشتیم و بودنی همه بود

شدیم و شد سخن ما فسانه اطفال

نخستین کسی که داستانهای عامیانه ایران را جمع آوری کرده و

مخصوص کودکان قرار داد « ابوالفضل صبحی مهتدی » بود. لازم به ذکر است که صادق هدایت نیز این کار را انجام داده بود ولی صبحی این ادبیات عامیانه را برای کودکان و نوجوانان جمع آوری کرده بود و در واقع از این رو کارش را میتوان در صف کار برادران گریم در آلمان و شارل پرو در فرانسه دانست. بعد از آن تعداد زیادی به جمع آوری ادبیات عامیانه در ایران روی آوردند و با دیدی آشنا تر و متفاوت تر مجموعه هایی را منتشر ساختند.

2- ادبیات خاص:

در دوران تاریخ ایران شاهزادگان و امیرزادگان برای در دست گرفتن زمام امور کشور بایستی در زمینه های راه و رسوم حکومت، مردم داری و غیره تربیت می یافتند. کتابها و رسالاتی به این منظور نوشته شده اند که از جمله آنها سیاستنامه نظام الملك طوسی، قابوسنامه کیکاووس، کارنامه اردشیر بابکان و غیره را میتوان اشاره کرد. از آنجا که این نوشته ها فقط برای بزرگزادگان اختصاص داشت و در اختیار عوام قرار نداشت، موسوم به ادبیات خاص می باشند. هر چند این آثار اکنون در زمره ادبیات کلاسیک فارسی هستند و از اولین نوشتارهایی هستند که برای نوجوانان نوشته اند.

3- ادبیات معاصر:

سال 1300 ش سالی پر بار برای تاریخ ادبیات معاصر ایران به حساب می آید. در دوره مشروطه تغییراتی در جامعه ایران صورت گرفت که بدنبال آن عرصه ادبی نیز متغیر گشت. از سوی دیگر رنسانس در اروپا پدیدار شد و توجه به حقوق کودک و نوجوان امری ضروری و جدی قرار گرفت. ایرج میرزا اولین شاعری بود که در زبان فارسی اشعاری برای کودکان و نوجوانان سروده که شعر « نصیحت به فرزند » معروفترین آنهاست. بعدها یحیی دولت آبادی، ملک الشعرا بهار و نیما یوشیج نیز دست

داشتند. محمودخان ملك الشعراى صبا و ميرزا على اكبرخان صابر نيز از زمره كسانى هستند كه نامشان در تاريخ چه ادبيات كودكان ايران بيشتر مى رخشند.

در نثر نيز اولين كسى كه براى كودكان و نوجوانان نوشته بنام « طالبوف تبريزى » است. وي كتاب احمد يا سفينه طالبى را در بين سالهاى 1307 هـ. ق. و 1322 هـ. ق. در دو جلد نوشت. در اين كتاب احمد يك قهرمان خيالى همانند اميل ژان ژاك روسو است كه طالبوف خود را پدر و مربي او خوانده است.

در سال 1314 شوراي كتاب كودك تاسيس شد و به دو جريان ترجمه كتاب براى كودكان و ادبياتى تعليم مدار نظارت داشت. سپس در سال 1343 كانون پرورش فكري كودكان و نوجوانان تشكيل شد.

بنابراين در نگاه اجمالى ميتوان به اين نتيجه رسيد كه امروزه ادبيات كودكان و نوجوانان در ايران شاهد پيشرفت هاى روزافزوني در زمينه هاى نقد ادبي، ترجمه، بازنويسى، شعر، تصوير، كتاب و غيره شده است. جايگاه ادبيات كودكان و نوجوانان در ايران در مرحله چهارم يعنى خلق مستقل ادبي شده است ولى با اين وجود نياز به ترجمه شاهكارهاى ادبي قديم و جديد دارد. افزايش آگاهى و گسترش جهان بينى كودك و وسعت دادن او نسبت به محيط جامعه و نيازهاى زندگى از جمله وظائف يك نويسنده براى كودكان و نوجوانان است. بنابراين ادبيات كودكان و نوجوانان ميتواند نقش بسيار مهم و مؤثرى در تامين بهداشت عمومي و برقرارى روابط انساني سالم درميان مردم جهان و نيز براى نسلهاى آينده باشد.

منابع:

- * کتابشناسی توران میرهادی، سمیرا بابلوئی، تهران، 1396.
- * گذری در ادبیات کودکان، توران میرهادی، لیلی ایمن و سایرین، تهران، شورای کتاب کودک، 1352.
- * بررسی ادبیات کودکان، فرخ صادقی، تهران، 1357.
- * ادبیات کودکان، علی اکبر شعاری نژاد، تهران، 1364.
- * سخنی درباره ادبیات کودکان و نوجوانان، محمود حکیمی، تهران.
- * فصلنامه کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، شماره 1-4، زمستان 1352 الی تابستان 1356 لله

☆☆☆